

Відгук
офіційного опонента
про дисертацію Валерії Павлівни Пилипак
«Егоцентрична семантична опозиція ‘там’–‘тут’ та її вираження в
українській мові», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Сучасне мовознавство визначається взаємодією багатьох парадигм наукового знання до вивчення мовних одиниць, при цьому на перший план виходить антропоцентричний підхід до їх тлумачення, що виявляється в посиленому інтересі до прагматики мовлення, осмисленні мовних явищ з позицій комунікативної, когнітивної лінгвістики.

Дейксис належить до найважливіших категорій лінгвістичної прагматики. Універсальність дейксису полягає в тому, що мовленнєвий процес неможливо уявити без дейктичних одиниць: висловлення не може бути реалізоване поза вказівкою на простір і час. Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики дає можливість вважати дейксис своєрідним природним виявом мовного егоцентризму, оскільки будь-яке висловлення – це результат комунікативно-когнітивної діяльності мовця.

Дисертація Валерії Павлівни Пилипак «Егоцентрична семантична опозиція ‘там’–‘тут’ та її вираження в українській мові» є першою спробою комплексного вивчення семантичної опозиції ‘тут’–‘там’ і механізмів її трансформації в семантичну опозицію ‘там’–‘тут’ на матеріалі української мови. Важливість та **актуальність** дослідження типологічних особливостей реалізації цієї семантики на лексико-семантичному та граматичному рівнях української мови в різних дискурсах (казкового, народнопісенного та рекламного) не викликає сумнівів.

Новизна наукових положень дисертаційної роботи В.П. Пилипак полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві запропоновано егоцентричне розуміння природи семантичної опозиції ‘там’–‘тут’, подано контекстуально-ситуативні реалізації семантичної опозиції ‘там’–‘тут’ з урахуванням прагматичних мотивів суб’єкта мовлення, визначено специфіку

трансформацій семантичної опозиції 'тут'–'там' в семантичну опозицію 'там'–'тут' на матеріалі української мови.

Опоноване дослідження відповідає науковій проблематиці кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса «Комунікативно-прагматична і дискурсивно-граматична лінгвоперсонологія: структурування мовної особистості та її комп'ютерне моделювання».

Дисертаційна робота має логічно й формально впорядковану структуру, що відображає етапи дослідження, детальний аналіз фактичного матеріалу, його теоретичне осмислення, узагальнення й формування висновків.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів основної частини із висновками до них, загальних висновків, списку використаної літератури (416 позиції, з них: українською, російською та білоруською мовами – 406; англійською – 10), списку використаних джерел (49 позицій), трьох додатків. Загальний обсяг роботи 259 сторінок, основний текст викладено на 187 сторінках друкованого тексту.

Вступ традиційно містить обґрунтування актуальності теми дисертації. Автором сформульовано мету та основні завдання роботи, визначено об'єкт, предмет дослідження, його наукову новизну, окреслено теоретичну та практичну значущість отриманих результатів, подано відомості про апробацію роботи й кількість публікацій з теми дисертації.

Слід зазначити, що **мета і завдання** дослідження, сформульовані дисертанткою, досить вагомі з наукового погляду, а їх послідовний аналіз дає змогу авторові повно й всебічно висвітлити обрану тему.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, яких дійшла В.П. Пилипак, і вірогідність отриманих результатів забезпечено достатнім обсягом аналізованого матеріалу (більш ніж 10 тис. одиниць) й доцільним застосуванням методів і прийомів дослідження.

У першому розділі «Антропоцентричний та егоцентричний простір людини-мовця» В. П. Пилипак осмислює співвідношення

антропоцентричного та егоцентричного в лінгвістиці та розмежує ці поняття. Автор аналізує різні погляди вчених на сутність поняття дейксису, дотримуючись широкого підходу до його тлумачення. Розкриває зміст поняття просторового дейксису в когнітивному та прагматичному аспектах. Наполягає на визначенні поняття семантичної опозиції та обґрунтовує статус семантичної опозиції 'тут'–'там' як центральної в системі інших егоцентричних семантичних опозицій.

На особливу увагу заслуговує підрозділ «Просторовий дейксис як сфера вияву суб'єкта мовлення», у якому дисертантка, теоретично осмислюючи найновіші напрацювання мовознавців, порушує проблему вторинності мовних категорій просторової семантики, вважаючи їх похідними від когнітивних концептів 'тут'–'там', які характеризуються егоцентричною природою та є показниками в мові моделі членування мовної дійсності, з орієнтацією на особу адресанта як центр комунікативного акту.

Викликає інтерес і висунута В. П. Пилипак гіпотеза про семантичну опозицію 'тут'–'там', відповідно до якої ця опозиція стає базою для формування інших семантичних категорій, зокрема посесивності ('свій'–'чужий'), персональності ('я'–'він'), темпоральності ('тепер'–'тоді', 'тепер'–'потім') тощо.

Другий розділ «Вираження семантичної опозиції 'там'–'тут' на лексичному та граматичному рівнях української мови» містить цікаві спостереження та висновки дисертантки, зроблені на підставі послідовного аналізу особливостей реалізації семантичної опозиції 'там'–'тут' лексичними та граматичними засобами української мови. Незаперечним здобутком автора виконаної дисертаційної роботи, на нашу думку, є виокремлення та характеристика трансформованої семантичної опозиції 'тут'–'там' у вторинну, похідну 'там'–'тут', у якій більшою мірою виявлено потенціал реалізації егоцентричного змісту висловлення.

В. П. Пилипак зосереджується на розгляді семантики й особливостей вживання прономінативів, субстантивів, ад'єктивів, дієслів, які виражають

різноманітні відтінки егоцентричного змісту 'там'. На особливу увагу заслуговують міркування дослідниці щодо вираження дейктичних егоцентричних смислів на граматичному рівні української мови. Обраний дослідницею підхід не є абсолютно новим, однак теоретична та практична перспективність його очевидні. Висновки, зроблені на основі самостійно дібраного й покласифікованого матеріалу, справді поглиблюють теоретичні засади вивчення дейксису, розширюють уявлення про природу семантики граматичних одиниць.

Переконливими є також твердження дисертантки щодо встановлення залежності вираження дейктичного змісту граматичними формами відмінків, зокрема родового, від семантики предиката. Окрім цього, з'ясовано семантико-прагматичну мотивованість уживання категорії роду, а саме середнього, в українській мові. Виділено семантико-структурні типи кон'юнктивних синтаксичних конструкцій, у яких реалізується 'там'-семантика.

Третій розділ дисертації «Вираження семантичної опозиції 'там'–'тут' у текстах різних жанрів» присвячено дослідженню особливостей функціонування егоцентричних семантичних опозицій 'тут'–'там' і 'там'–'тут' у текстах літературної казки, народнопісенному, рекламному дискурсах, зацентовано увагу на особливостях реалізації егоцентричних смислів 'тут'–'там' і 'там'–'тут' з урахуванням прагматичних намірів мовця.

Поділяємо думку В. П. Пилипак про те, що семантичні глибинні смисли, зокрема дейктична опозиція 'тут'–'там' та її трансформований варіант 'там'–'тут' є складовими прагматичного рівня висловлення, що знаходять свій вияв у текстових формах організації мовлення та дискурсі.

Цілком переконують **висновки** дисертації, які спираються на продуктивні результати розв'язання протягом дослідження авторських наукових завдань. Їм притаманна аргументованість і безпосереднє співвідношення з аналізованими мовними фактами.

Додатки до роботи увиразнюють уявлення про цілісність пропонованого дослідження.

Перевагою дисертаційної роботи є зрілий, виважений підхід В.П. Пилипак до теоретичної основи, обґрунтованість власних тверджень, окреслення аспектів дослідження з логічним урахуванням їхньої перспективи.

Дисертаційна робота має теоретичну цінність, її результати можуть використовуватися для подальшого розвитку теорії лінгвістичної семантики та прагматики, дискурсології, лінгвістики тексту.

Практична значущість роботи є цілком очевидною: матеріали дисертації знайдуть своє застосування у викладанні навчальних курсів із загального мовознавства, лексикології, лінгвістичної прагматики, лінгвістики тексту, а також спецкурсів із дискурсології, прагмалінгвістики, теорії мовної комунікації у вищих навчальних закладах.

Разом з тим, як і кожне самостійне дослідження, дисертація В. П. Пилипак не позбавлена окремих дискусійних моментів, висвітлення й коментування яких сприятиме повній та об'єктивній характеристиці результатів.

Зокрема:

1. У дисертаційній роботі дейксис тлумачиться як лексико-семантична категорії опозиційного характеру. На нашу думку, таке твердження потребує детальнішого обґрунтування, адже дисертантка переконливо доводить, що дейктична просторова семантика реалізується на різних мовних рівнях, тобто презентована системою різнорівневих засобів вираження аналізованої семантики, що являє собою підставу для виділення функційно-семантичної категорії.

2. Структура дисертаційної роботи загалом не викликає заперечень: усі три розділи змістовно між собою пов'язані та спрямовані на реалізацію поставленої мети. Проте, аналізуючи семантичну опозицію 'там'–'тут' на граматичному рівні української мови, дисертантка обмежується грамемами

родового відмінка, середнього роду іменників та умовними синтаксичними конструкціями. У зв'язку з цим закономірним постає питання: чим зумовлюється така вибірковість дослідження щодо граматичних засобів вираження дейктичної семантики.

3. Трактуючи співвідношення понять антропоцентризму та егоцентризму в лінгвістиці, авторка наголошує на їхньому розмежуванні з позиції широке – вузьке, визначає роль дейктичних (вказівних) мовних одиниць і смислів у вираженні егоцентричного характеру висловлення. Такий підхід, на нашу думку, є вмотивованим. У цьому плані логічним продовженням видається з'ясування статусу категорії суб'єктивної модальності як однієї з визначальних для висловлення та у якій втілюються антропоцентризм та егоцентризм мовних явищ.

4. Вважаємо за необхідне аргументувати дещо відмінний підхід до аналізу особливостей функціонування семантичної опозиції там'–'тут': у пісенному та казковому дискурсі – на мовному рівнях з урахуванням сюжетних мотивів, у рекламному дискурсі – у семантико-прагматичному аспекті.

5. Відзначаємо окремі стилістичні вади, технічні недогляди тексту дисертаційної роботи, зокрема с. 5, 7, 21, 27, 28, 39, 47, 85, 140 тощо, які стосуються переважно порушення евфонічних чергувань.

Крім цього, до списку використаних джерел не включено тексти рекламного дискурсу, відповідно відсутні вказівки на джерела рекламних повідомлень й у тексті дисертації.

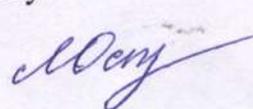
Висловлені зауваження та міркування не порушують концепції роботи, не знижують загальної високої оцінки роботи, яка є цілісним та ґрунтовним науковим дослідженням, а стосуються часткових положень і мають переважно рекомендаційний характер.

Автореферат і публікації відображають матеріали та висновки дисертації. Основні положення дисертації відображено в 14 одноосібних публікаціях, 8 з яких надруковано в наукових фахових виданнях України,

одне з яких входить до міжнародних наукометричних баз даних, 2 – в закордонних періодичних виданнях. Цілком достатньою є й апробація матеріалів дослідження, достовірність та об'єктивність яких засвідчена на 9 міжнародних наукових конференціях в Україні та за кордоном.

Отже, дисертаційна робота Валерії Павлівни Пилипак «Егоцентрична семантична опозиція 'там'–'тут' та її вираження в українській мові» є завершеним, самостійним, актуальним дослідженням, відповідає вимогам, що висуваються до праць такого типу, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології,
теорії та історії літератури
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили

 Л.С. Островська

Підпис кандидата філологічних наук, доцента,
доцента кафедри української філології,
теорії та історії літератури Л.С. Островської засвідчую:

Вчений секретар Чорноморського національного університету
імені Петра Могили, к.політ.н.

М.В. Орленко

